

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ու է նիւթի վրայ գիր մը, բառ մը կամ խօսք մը գրողներն նպատակն է մտածուած կամ խօսուած գաղափար մը իր եղած ձևին մէջ արձանացնել և զայդ այդպիսով տեւականացնել: Այս տեւականացման նպատակն ալ երկուք է. նախ՝ ուրիշին փոխանցել գաղափարը՝ արձանացուած ձևին մէջ, և երկրորդ՝ մարդկային յիշողութեան առաւել կամ նուազ տկար և անկայուն հանգամանքին պատճառաւ անշուշտ, զայն կրկին գաղափարը յղացողին տրամադրութեան տակ դնել: Աւելի ընդհանուր խօսքով՝ ու է գաղափար սկզբնականացնել կամ անձին և կամ ընկերութեան:

Եթէ միայն, արդարեւ, բաւական ըլլար գաղափար մը յղանալէ ետք դարձեալ անձին սեպականացնել՝ տպագրութեան պէտք պիտի չըլլար. ձեռագիրը ինքնին բաւական պիտի ըլլար, և այն ալ մէկ ձեռագիր միայն: Սակայն այդ պարագային ընկերութեան անդամները իրար զօգոյց ամէնէն էական տարրը, և աւելին՝ մարդկային ընկերութեան կեանքին այլ և այլ ժամանակային և միջոցային մոտերը իրար կապող ամէնէն էական տարրը, պիտի պոկսէր. հետեանքն ալ պիտի ըլլար՝ քաղաքակրթութեան կամ մշակոյթ ըսուածին ծնելէն առաջ վիժումը: Եթէ մէկ սերունդը միւս սերունդին չկարենար փոխանցել իր հաւատալիքները, կարծիքները, գիտողութիւնները և այլն, ի՞նչպէս հնար պիտի ըլլար կառուցանել մշակութային շէնքերը, կ'ըսեմ, այդ շէնքին հիմքը կազմող քարերը չափուած ձեռած չգրուէին նախ: Ի՞նչպէս կարելի պիտի ըլլար մարդկային ընկերութեան մէկ հատուածին զիտցածը, հաւատացածը, գտածը, և այլն, ուրիշ մէկ հատուածի տալ՝ եթէ գոյութիւն չունենար այն ամանը որուն մէջ կարելի ըլլար դնել այդ հաւատալիքները, գիտութիւնները՝ որոշ, ճանաչելի և իմանալի ձևի մը մէջ:

Ահաւասիկ այս սերունդէ սերունդ — և ոչ թէ անհատէ անհատ — այս տեղէ տեղ փոխանցման լաւագոյն և ամէնէն աւելի արագ կերպով կատարումին անհրաժեշ-

տութիւնն է որ ստեղծեց տպագրութիւնը: Ուրիշ խօսքով՝ մշակոյթը կարելի եղածին չափ ճշգրիտ, պատշաճ և արագ կերպով գէպի յառաջ և գէպի հեռուն, գէպի ապագան և գէպի բազմութիւնները տանելու, կամ ըսենք՝ քիչ ժամանակի մէջ շատ ապրելու պէտքէն ծնաւ տպագրութիւնը:

Ասկա անշուշտ չի նշանակեր թէ տպագրութենէն առաջ այդ փոխանցումը չէր կատարուեր: Միայն թէ անհրաժեշտ պէտքը լրացնելու համար գոյութիւն ունեցող միջոցները, ձեռագիրները բազմացնելու և ցրուելու կերպերը դժուարին և զանդաղ էին. ընդօրինակողներու և պատկերազարդողներու բազմութիւնները անբաւական էին հասնելու եղած պէտքին: Եւ ինչպէս որ ճարտարարուեստական ապրանքներու, նոյնպէս, եթէ կարելի է ըսել՝ գաղափարական այս ապրանքին քիչ ժամանակի մէջ շատ արտադրումին համար հարկ էր մեքենան:

Այսչափ՝ տպագրութեան ծնունդին պատճառին մասին՝ իբր տեսական համառօտ ակնարկ մը: Իսկ նոյնինքն ծնունդին և աճման պատմութիւնը՝ բանասիրական և պատմական զործ է, որուն հարեանցի միայն ակնարկել կ'ուզեմ:

* * *

Կ'ըսեն ոմանք՝ թէ Քրիստոսի 175 թուականին չինացիներ տպագրութիւն ունէին. բայց այս տպագրութիւնը շատ ետ էր մեր գիտցածէն. գիրերը փայտեայ տախտակներու վրայ կը փորագրուէին, և երես առ երես կը տպուէին: Երկար տեւեց այս կերպ տպագրութեան ընդհանրանալը ի Չինաստան. Ժ. դարուն էր միայն որ սովորական դարձած էր ան: Յայտնի է նաև թէ չինացիներ ԺԱ. դարուն շարժական գիրերով, որ բուն տպագրութիւնն է, typographie, գիտէին գիրքեր տպել: Միայն թէ այս գիրքերը կաւէ էին, այսինքն փոքր աղիւսներէ. ասոր համար՝ տոկուն չէին, գեղեցիկ չէին, և ետ կը մնային և զուրկ էին մետաղ անջատ գիրերու ունեցած առաւելութիւններէն:

Ասկէ սակայն պէտք է հետեւցնել թէ Եւրոպա չինացիներէն առած է տպագրութեան գիւտը. ոչ: Եւրոպացիք անկախա-

բարգասան տպագրութիւնը: Պէտք է մոռնալ նաև թէ երես առ երես փորագրուած փայտեայ տախտակներով եղած տպագրութիւնը Եւրոպայի մէջ ալ կար, եւ ժ.Բ. դարուն բաւական ընդհանուր էր: Այս կերպով ո՛չ թէ միայն զրեւր կը տպուէին այլ նաև պատկերներ, ինչպէս ամէն ոք գիտէ: Փայտէ փորագրուած տախտակներով տպագրութիւնը՝ լուսանկարչական կատարելագործեալ պատկերազարդումներուն հետ միասին այսօր ալ տակաւին կը գործածուի եւ շատ յարգի է:

Շատեր աշնպէս կ'ընդունին թէ տըպագրութեան, այսինքն typographie-ին հընարիչը եղած է Գոտենբերգ գերմանացին եւ Մեննի մէջ (Գերմանիա) տըպած է առաջին զիրքը, 1454ին: Բայց բանասէր-պատմաբաններ այլեւս չեն ընդունիր երկար ատեն ընդունուած այս կարծիքը:

Տպագրութեան հնարիչը եղած է Լուրենս Կոստեր անունով Զոլանտոցին, որ 1440-1446ի միջոցին տպած է առաջին զիրքը կամ գրութիւնը Հաարլէմի մէջ (Հոլանտա): Այս մարդը կանխաւ փայտէ փորագրուած տախտակներով աշխատող տըպագրիչ մըն էր: Օր մը անտառը պտտելու ատեն ծառի կեղևի կտորներու վրայ զրեւր փորագրեց եւ զանոնք քով քովի թուղթի վրայ դրոշմելով՝ նախադասութիւններ չինեց: Այս գործէն իր նպատակն էր՝ իր զարմիկին փորագրութեան եւ գիրի նմոշներ պատրաստել ափյափոյ: Բայց Կոստերի զարմիկին փորագրութեան եւ գրի ձևեր սորվեցնելէն անհունապէս աւելի մեծ նպատակի մը ծառայեց այդ դէպքը: — Կոստեր առանձինն գրելով տպագրութեան գիւտը ըրած եւ գաղափարն յղացած էր:

Իսկզբան տպուած գիրքերը կոշտ էին: Արտաքին ձևի, գրերու տեսակին եւ ընդհանուր կերպով գրքերու կազմութեան տեսակէտէն՝ ձեռագիրներու նմանելու ճիգ կ'ընէին տպագրիչները, ինչպէս բնական ալ էր: Գիրքը այն ձևով ինչպէս մեր ձեռքն է այժմ՝ բազում մօրոգոյ հանճարեղ մտքերուն եւ շատ մը ճարտար աշխատաւորներու հնարամտութեանց դրոշմը կը կրէ իր վրայ: Գիրքը, գաղափարներու այդ պահարանն ու գանձարանը:

Եւ ի՛նչքան երկար պատմութիւն մը

ունի նաև զիրքն ինքը, անկասարար տպագրութիւնէն:

Քրիստոսէ 2400 տարի առաջ՝ գրուած բաները պահելու համար ձև մը գտնուած էր: Բարեկոնի մէջ՝ օրինական որոշումներ, եկամտից արձանագրութիւններ կուէ աղիւսներու վրայ կը գրէին եւ կարասներու կամ կուժերու մէջ կը լեցնէին. խրաքանչիւր կուժի վրայ անոր բովանդակութիւնը ուրիշ փոքր աղիւսի մը վրայ կը գրէին եւ վիզէն կը կախէին, եւ այսպէս զանոնք դարակներու վրայ կը շարէին: Հին օրեր, երբ մատենադարաններն ու գիււանատուները բրուտի կամ աղցան ծախող արարներու խանութներուն կը նմանէին: Իսկ գրական գործերու աղիւսագիր մատենադարաններէն ամէնէն հինն է Նիւուէիւնը՝ է. դարուն, Ն. Բ.:

Բայց մեր այժմեան զիրքին մեղի ծանօթ նախահայրն է՝ Ք. է առաջ 25րդ դարուն Եգիպտոսի մէջ գրուած պապիրոսի փաթոյթ մը, սովորական, այսինքն՝ hiératique գրով գրուած, որ Պտահ-Հետեպ փարաւոնին առանձնը կը պարունակէ:

Այս հին զիրքերը, ինչպէս ծանօթ է, գլանի մը շուրջ փաթթուած երկար ժապաւններ էին, սիւնակ սիւնակ գրուած, լայնքին. առկէ է եւրոպական volume բառը, որ փաթոյթ կը նշանակէ: Յետոյ՝ երբ այս գլանները գրքի ձև ստացան՝ սիւնակներու դրութիւնը մնաց. նախ՝ 4 սիւնակներով էին զիրքերը, յետոյ՝ 3, եւ 2 կամ 1 սիւնակը որ այժմ՝ գործածական ձևն է:

Ակնարկեցի արդէն թէ երբ տպագրեալ զիրքը եկաւ՝ ձեռագրին նմանիլ ջանաց ամէն կերպով: Տպագրիչները ձեռագրի գրերը նմանցնել կը ջանային: Յատուկ անունի երես չունէր, ուր տպուած ըլլալը վրան չէր գրուած, ո՛չ ալ տպագրողը: Այս բոլորը համառօտ ձևով կամ երբեմն երկար՝ կը յիշուէին գրքին ետեւը՝ յիշատակարանին մէջ: Տպագրիչները կը ջանային նաև ձեռագրի պէս մանրանկարներով զարդարել իրենց գործերը. պարբերութեանց քով նոր գլուխներուն անկիւնը զարդեր կը դնէին. կ'ուզէին նաև նմանցնել զարդագրերը: Այս մանրանկարներու — անշուշտ կոշտ ձևով — մուտքը տպագրուած զիրքերէն ներս՝ մեր հայերէն հին տպագրու-

թեանց մէջ ալ կը տեսնուի: Տակաւին ցայսօր մեր Սաղմոսարանին օփառք Հօրաները դարգանշաններով կը ցուցուն: Առաջին անգամ գրքին անունին յատկացուած յատուկ երեսով հատոր մը Եւրոպայի մէջ տպուած է 1470ին Collongne-ի մէջ: Տպագրիչները իրենց գիրքերը պատկերազարդել սկսած են 1461 թուին. իսկ գրքերուն եւ բնութիւնը զննելու գրութիւնը, որ ձեռագիրներու մէջ չկայ, 1470ին սկսած է: Հետզհետէ բարեկրթութիւններ մտած են զըրքին ձեւին, մեծութեան և անոր թուղթին տեսակին մէջ եւս, մինչև որ այժմեան միզի ծանօթ գիրքը յառաջ եկած է:

Տպագրութեան և գիրքի մասին խօսելու ատեն գիրքի նիւթին մասին բան մը չըսել՝ պատկերը թերի զձեռքով տրամադրուած:

Երբ տպագրիչ մեքենային տեղ ձեռքը կը ֆանար ու կը նիւթէր, գրին ընկալուէն էր պապիրոսը. պապիրոսին իբր գրի հիմք գործածուիլը՝ Ք. Ա. 4000 թուականէն զտանուած կտորներ կը հաստատեն, եգիպտոսի մէջ: Մինչև միջին դար կը գործածուէր ան՝ մեր այժմեան թուղթին փոխարէն. մինչև 1022 թ. պապերը իրենց կոնդակները պապիրոսի վրայ կը գրէին: Մինչև 1250 թուականը գպտիկներն ալ իրենց կրօնական գրութիւններուն համար գործածած են զայն: Պապիրոս բառէն է որ առնուած է վերջապէս biblos յուն. բառը, որ յետոյ գիրքի իմաստ առած է:

Պապիրոսին ընկերը եղած է մագաղաթը, parchement ըսուած, pergamenum բառէն: Մագաղաթին ծագումն ալ սա՛պէս եղած է. Բ. դարուն Ն. Ք. Եւմինէս Բ. Պերգամայի թագաւորը, պապիրոս չկարենալով գտնել գործածելու համար՝ ոչխարի և կովու հորթի մորթը պատրաստել տուած է յատկապէս՝ իբր գրութեան նիւթ գործածելու համար: Մագաղաթը իր զիմացկունութեամբը յարգի ալ եղած է:

ԺԲ. դարուն էր որ կռակզէնի ցնցոտիներէ կազմուած նիւթ մը, որ արեւելքի մէջ արդէն կը գործածուէր երկու դար առաջ, բերուեցաւ Եւրոպա: Այս նիւթին համար նոր բառ չունէին և երոպացիք. ուստի պապիրոսին տեղը բռնեց ան, և անունն ալ վրան առաւ. ատոր համար եւրոպական լեզուներով թուղթին կ'ըսեն՝ paper կամ papier:

Մինչև որ սակայն տպագրութիւնը քաղաքակրթութեան բեմը չէլաւ՝ թուղթին երեսը նայող շատ չեղաւ, վասնզի պէտք եղած ձեռագիրներուն համար աւելի ընտիր մագաղաթը բաւական կուգար: Տպագրութիւնը իրեն հետ յառաջ քշեց նաեւ թուղթը, իբր աման և առատ նիւթ: Եւ ժԹ դարէն սաղին՝ գիտենք թէ թուղթի պատրաստութիւնը, բացի ցնցոտիներէ՝ նաեւ փայտէ, և նոյնիսկ տեսակ մը խտտի և կաւի բաղադրութիւնէ, ինչ զարգացման աստիճանին հասած է:

Տպագրութեան գործին անհրաժեշտ տարրն է նաեւ մեքենան: Նախ փայտէ էր ան, շատ դանդաղ և անկոնոն: Եւ չուրջ 350 տարի մնաց անիկա իր նախնական և պարզ վիճակին մէջ: ԺԼ. դարու վերջերը սկսաւ գործածուիլ երկաթեայ մեքենան, այն ձևով որ մենք ունինք Ս. Աթոռոյ տպարանին մէջ, և փորձեր հասնելու համար կը գործածենք, և որ մեր տպարանին երկրորդ մեքենան եղած է. այժմեան նորն ըլլալով հինգերորդը: Այս նախնական մեքենային աւելի կատարելագործեալ ձևերը՝ 1850ի տեսնենք միայն գործածուիլ սկսած են:

Հետաքրքրական է նաեւ տեսնել թէ իւրաքանչիւր ազգի լեզուով առաջին գիրքը երբ տպուած է: Կոստերի տպագրութենէն հետք (1446), Գուտենբերգինն է 1454-ին, երբայերէն առաջին գիրքը տպուած է՝ 1475-ին. ուսեիւրէն՝ 1491-ին, հայերէն՝ 1512-ին. եթովպերէն՝ 1513-ին, թէև եթովպերէն լման գիրք՝ 1548-ին միայն, արաբերէն՝ 1514-ին, ասորերէն՝ 1538-ին: գպտերէն՝ 1636-ին, սամարացոց լեզուով՝ 1645-ին: Իսկ անկէ հետք ալ ընդհանրացաւ ամէն ազգերու մէջ:

Եւ այս կը բերէ զմեզ սա հարցին թէ՛ տպագրութեան ընդհանրացումը ամէն ազգերու մէջ ի՞նչ ազդեցութիւն ունեցած է մարդկային մշակոյթի և քաղաքակրթութեան վրայ:

Հին օրերուն՝ երբ տպագրութիւնը չկար՝ հասարակ ժողովուրդին վիճակը ցաւալի էր արդարեւ: Ամէն մարդու տըրուած չէր կարդացող ըլլալ: Գիրքերը շուրթաներով կը կապէին՝ որ չէլան անոնք ժողովուրդին մէջ պտտին և անոնց բան սորվեցնեն: Եթէ գիրք մը փախչէր իր բանտէն կամ փախցուէր, կոսկածմտու-

թեամբ և տեսակ մը երկիրդով միայն կը զիտուէր ան:

Կրօնական մարդին մէջ՝ քրիստոնեան իր երեցին կը նայէր՝ անկէ լսելու համար Աստուծոյ ձայնը. անշուշտ եթէ գտնուէր մէկը, իր մէջ միշտ, իր մօտ: Բայց երբ կը թուէր ինքնը և անոր գործիքը եղող զիրքը պակաս էր՝ երեցը կամ հովիւը պէտք կ'ունենար Աստուծոյ և կրօնական գիտութեան ձայնին. մինչ այն ձայնը կը փակուէր անապատներու և անոնց փոքրիկ մատենադարաններուն մէջ: Ս. Գիրք մ'ունենալը միծ պերճանք մըն էր. եւ այդ պերճանքը ամէն մարդու ձեռք չէր անցնէր: Տպագրութիւնը ուրեմն Աստուծոյ ձայնը, որ բերուած էր՝ տարածեց ժողովուրդին մէջ, և ան արձագանգեց անհամար զիրքերով: Այսօր մեծագոյն գրականութիւնը քրիստոնէական գրականութիւնն է:

Տպագրութիւնը ո՛չ միայն օգնեց զըպրօցին՝ այլ ստեղծեց արդի դպրոցը, աշակերտին ձեռքը տալով իր սորվելիքը: Առանց անոր՝ վանքերու նախնական վիճակի մէջ գտնուող վարժարաններուն պիտի ապականէր մարդկութիւնը հաւանաբար՝ իր նոր սերունդներու կը թուէր զժողովուրդը:

Գիտութեանց — բնական, ընկերային, և այլն — զարգացման մէջ տպագրութիւնը մեծագոյն դերն ունեցաւ ո՛չ միայն զիտականներու գաղափարները իրար բերելու մէջ մեծագոյն զիտութիւնն ընծայելով՝ այլ և այդ զիտութեանց միջոցաւ գտնուած ճշմարտութիւնները ընդհանրացնելով եւ ժողովրդականացնելով՝ եւ հանրութեան բարոյական եւ գիտական մակարդակը բարձրացնելով:

Չափազանցութիւն մը չէ երբ ըսենք՝ թէ մարդկութիւնը իր ճակատագրին չէնքը գրով ու զրքով կը կերտէ: Անոնք են իր գործիքները և ինչ բան որ այդ գործիքին կատարելագործման, ընդհանրացման կը սատարէ մեծ, թերեւս մեծագոյն օրհնութիւն մըն է: Անոնք որ այդ գործիքը կատարելագործեցին և ընդհանրացուցին ուրիշ գործիքի մը, այսինքն տպագրիչ մեքենային, միջոցաւ՝ մարդկութեան մեծագոյն երախտաւորներէն են:

ՏԻՐԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցած հոկտ. ամսոյ ընթացքին, Ս. Աթոռոյ ՏՏՈՐԷՆ Ժողովը դուժարուեցաւ տասնեմէկ անգամներ, գլխաւորաբար զբաղելով կառուցողական կառուցանելի շէնքերու և գետնի մը վաճառման խնդրով, իսկ կրօնական ատեանը՝ չորս, և Ուսումնական խորհուրդը՝ մէկ անգամ:

● Կիր. 1 հոկտ. — Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի եւ Տ. Եղիշէ Արեղայի, առաւօտուն կանուխ, Երեքօրի մօտ, Յորդանանի գետիցը զնաց. ներկայ գտնուելու առաւելութիւնն չապէշներու եկեղեցիին, որ կառուցուած էր կայսրուհիին անձնական ծախքով: Ն. Վեհափառութիւն, որ ներկայ էր այս կրօնական արարողութեանց, յետոյ, յարակից ժամատան մեծ սրահին մէջ ընդունեց եկեղեցիներու պետերը, կառավարական պատուիրակները եւ հիւպատոսական մարմինը: Ներկայ էր մեծ բաղմունքիւ: Եթովպիոյ զպտի մետաւապոլիտը, որ կ'ընկերանար կայսրուհիին, մատոյց պատարագ եւ նախագահեց թափօրին եւ պաշտամունքին, որ կատարուեցաւ Ղպտի և Հապէշ կղերին մասնակցութեամբ:

— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան մեր վերնամատուռին մէջ. Տ. Զգօն Վրդ. քարոզեց. խօսեցաւ քրիստոնէական հրաշքներուն մասին. ըսաւ թէ Քրիստոս գործեց հրաշքներ, նախ մարդկային կարիքներն ու կառուցութիւնները գոհացնելու, յետոյ անոնցմով պատկերազարդելու համար իր աստուածային ուսուցումի դասերը, և վերջապէս անոնց փաստովը համոզելու համար զմարդիկ իր մեխական պաշտօնի մասին:

— Երեկոյին, ընթրիքէ վերջ, Բարեաբրաց լսարանին մէջ կատարուեցաւ Բարեգործականի ա. Բանախօսութիւնը, զոր կատարեց Տօքթ. Վահան Գալպան. բացման խօսքն ըրաւ Տ. Մկրտիչ Սրբազան Աղանուռի, որ աստեանպետն է Տեղական Մասնաժողովին, փակման խօսքը արտասանեց Ն. Ամեն. Սրբազան Պատրիարքը: Ներկայ էին միաբանութիւնը և ուսանողները, և հոծ բաղմունքիւ ժողովրդեան:

● Բշ. 2 հոկտ. — Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ Սրբազան և զիւանապետ Պ. Կարապետ Նուրեան, յանուն Տեօբէն Ժողովոյ՝ մասնակցեցան խորհրդակցան ժողովի մը, որ կառավարութեան պաշտօնատան մէջ կատարուեցաւ Ն. Վ. Կառավարչին մօտ, և ուր ներկայ էին Յունաց պատրիարքարանէն եւ Ֆրանչիսկեանց աւագածոյ՝ Վէն եւս պատուիրակներ: Խնդրոյ առարկան էր լոնտոնէն հասած ճարտարապետին ըննական տեղեկագրին համեմատ՝ Ս. Յարութեան տաճարին նորոգութեան հարցը:

— Ընծայարանի, Ժառանգաւորաց եւ Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի դպրոցական դասա-